

Një platformë mbi politikat industriale në Shqipëri

Selami XHEPA¹

Abstrakt: *Shumë pak është folur për politikat e zhvillimit industrial që prej fillimit të tranzicionit. Është folur kryesisht për ristrukturim dhe modernizim të saj duke i përdorur këto terma si të ndërshtëmblyshëm midis tyre. Arsyeja e kësaj “neglizhence” justifikohet me triumfin e teorisë neoklasike – sektori privat do të zhvillohet vetiu, mjafton të zbatohet trinomi liberalizim – privatizim – stabilizim. Por, pas gati dy dekada e gjysmë reformash ekonomike dhe rezultateve që janë shënuar, duket se rishqyrtimi i qëndrimit ndaj politikave industriale meriton të marrë sërish një vëmendje dhe rishikim të ri. Teoritë neoklasike, pranohet se kanë manifestuar dy mangësi themelore në këtë drejtim: problemin e koordinimit dhe të deformimeve të tregut. Nevoja për një rikonsiderim të politikave industriale ka rimarrë një theks të ri, jo vetëm nga organizata multilaterale si UNIDO, por dhe nga think tanks të rëndësishme (Iniciativa për Dialog Politik i Stiglitz ka ngritur një Task Force për Politikat Industriale). Artikulli do të shtjellojë rolin e faktorëve të zhvillimit ekonomik dhe varësinë e zhvillimit nga historia; tipologjinë që ka krijuar ekonomia e vendit në saj të veprimt të forcave të tregut dhe alokimit të burimeve drejt sektorëve më eficient, dhe më në fund, do të trajtohen disa leksione politike, që mund të shërbejnë për hartimin e një politike industriale për ekonominë kombëtare.*

Fjalë kyç: *politika industriale, problemi i koordinimit, dështimet e tregut*

Abstract: *Since the beginning of transition, industrial development policies have largely been neglected. It has mostly been talked of restructuring and enterprise modernisation, using these terms interchangeably. The main reason for this omission is justified by the triumph of the neoclassical economic theory and the established paradigm that market forces alone*

¹ Universiteti Europian i Tiranës, Fakulteti i Ekonomisë dhe Teknologjisë së Informacionit, Profili: Ekonomiks. E-mail: selamixhepa@yahoo.com

can achieve such objectives. But, after almost two and half decades of transition, we believe that industrial development policies shall take a new approach, addressing more rigorously failures demonstrated by neoclassical theory. There are at least two of them: the coordination problem and market failures. Adopting a new approach to industrial policies has attracted attention and a new emphasis by international development organization, such as UNIDO, as well as important think tanks (Initiative for Political Dialogue). In this article we will carefully review the role of factors of development and the importance of path dependence in development; the typology of the economic structures as they evolved during the transition and finally we develop some policy directions in drafting a new industrial policy for the country.

Key words: *industrial policy; coordination problem; market failure*

1. Hyrje

Shumë pak është folur për politikat e zhvillimit industrial që prej fillimit të tranzicionit. Është folur kryesisht për ristrukturim dhe modernizim të saj, duke i përdorur këto terma si të ndërkëmbyeshëm midis tyre. Arsyeja e kësaj “neglizhence” justifikohet me triumfin e teorisë neoklasike – sektori privat do të zhvillohet vetiu, mjafton të zbatohet trinomi: liberalizim – privatizim – stabilizim. Por, pas gati dy dekada e gjysmë reformash ekonomike dhe rezultateve që janë shënuar, duket se rishqyrtimi i qëndrimit ndaj politikave industriale meriton të marrë sërish një vëmendje dhe rishikim të ri. Teoritë neoklasike pranohet se kanë manifestuar dy mangësi themelore në këtë drejt: problemin e koordinimit dhe të deformimeve të tregut. Nevoja për një rikonsiderim të politikave industriale ka rimarrë një theks të ri, jo vetëm nga organizata multilaterale si UNIDO, por dhe nga think tanks të rëndësishme (Iniciativa për Dialog Politik i Stiglitz ka ngritur një Task Forcë për Politikat Industriale). Në këtë artikull do të ndalem në tre çështje, që lidhen me natyrën e zhvillimit ekonomik të vendit:

- Faktorët e zhvillimit ekonomik dhe roli i historisë: sa i fortë është roli i path-dependence?
- Cila është tipologjia e ekonomisë së sotme të vendit? Diferencat sektoriale të produktivitetit.
- Nevoja për një rikonceptim formal të politikave të zhvillimit të ardhshëm industrial të vendit.

2. Faktorët e zhvillimit ekonomik dhe roli i historisë: sa i fortë është roli i varësisë historike (path-dependence)?

Historia e zhvillimit ekonomik gjatë më shumë se 50 vitesh të kaluara, dhe eksperiencat e pjesëve të ndryshme të globit, na kanë dhënë mjaft leksione mbi të kuptuarin e zhvillimit. Zhvillimi është i mundur, por fatkeqësisht jo i paevitueshëm, thotë Stiglitz. Një çështje e tillë ishte shtruar dhe në një tryezë diskutimi të zhvilluar në fundin e viteve '80, në Lago di Como, tryezë që i ishte kushtuar debatit rreth diferencave në zhvillimin midis Lindjes dhe Perëndimit të Europës (Chirot, 1989). Profesori i historisë së ekonomisë, Hobsbawn shtroi një pyetje befasuese: “Përse Shqipëria nuk është po aq e zhvilluar sa dhe Zvicra: të dyja vendet kanë popullsi dhe gjeografi të përafërt, janë të varfër nga burimet, kanë histori të ngjashme të shtetit të dobët dhe të pavarur, janë ushqyer duke çuar ushtarë në shërbim të vendeve të huaja?”. Më

shumë se 60 miliardë euro investohen çdo vit nga fondet e qeverisë qendrore dhe ato lokale në pjesën Lindore të Gjermanisë për të rimëkëmbur rajonet e depresuara dhe të pazhvilluara. Sërish, norma të larta papunësie dhe emigracioni i lartë drejt pjesës perëndimore. Konkluzioni është i dukshëm – zhvillimi nuk është thjesht dhe vetëm çështje paraje. Duhet rrëmuar më thellë për të zbuluar problemet fundamentale të zhvillimit.

Literatura dhe kërkimet ekonomike në fushën e ekonomiksit komparativ, kanë evidentuar rolin e rëndësishëm të institucioneve, të cilat duke mos krijuar incentivat e përshtatshme për rritjen ekonomike, bëhen burim i nënzhvillimit të vendeve. Kur flasim për institucionet, variabilet më të studiuar përfshijnë të drejtat e pronësisë (North), sistemet ligjore (La Porta) dhe barrierat e hyrjes në treg apo oligarkitë (Olson). Por, një tjetër çështje e pazgjidhur dhe gjerësisht e debatuar mbetet edhe ajo, nëse institucionet mund të dizenohen dhe për rrjedhojë të transplantohen nga jashtë, apo një gjë e tillë do të ishte negative dhe, për rrjedhojë, mundësia më e mirë do të ishte evolucioni i tyre i natyrshëm, duke iu përshtatur po natyrshëm karakteristikave dhe mjedisit të vendit (Hayek; Rodrik). Reformimi institucional i zbatuar në formën e “Big Bang” në vendet ish-komuniste pësoi dështime në Rusi, Amerikën Latine dhe disa vende të Afrikës. Kjo i dha shtysë debatit mbi nevojën e përshtatjes graduale dhe teorisë evolutive të institucioneve, një debat i udhëhequr nga Rodrik dhe Hausman. Por, vendet si Shqipëria të cilat aspirojnë të anëtarësohen në BE dhe, që për rrjedhojë do të duhet të përafrohen dhe adoptojnë institucionet e vendeve anëtare, presin që ky faktor të shndërrohet në një gjenerator të rritjes ekonomike dhe zhvillimit ekonomik afatgjatë të vendit. Atëherë, cili do të jetë efekti i pritshëm i këtij procesi të transpozimit institucional?

Është gjithashtu befasuese, kur shihet se si vendet e pasura me burime e lëndë të para nuk kanë arritur të zhvillohen më shpejt, sesa ato që nuk kanë burime. Ky fenomen tashmë është pagëzuar me emrin Fatkeqësia e Burimeve Natyrore (Natural Resource Curse). Jo vetëm rastet studimore dhe eksperiencat e veçanta të vendeve të njohura (Rusia, Venezuela etj.), por veprimi i këtij fenomeni është testuar dhe në mënyrë empirike nga Profesori i Universitetit të Harvardit, Jeffrey A. Frankel (2010). Ai ka analizuar gjashtë aspekte, që karakterizojnë një ekonomi të dominuar nga mentaliteti i burimeve (mentaliteti i ofruesit, e etiketon Kenichi Ohmae – The Borderless World), dhe ku, secili faktor vepron si një kanal që mund të çojë në një performancë ekonomike sub-optimale. Këto faktorë janë: tendencat afatgjata të çmimeve të mallrave në tregjet ndërkombëtare, volatiliteti i çmimeve, efekti crowding out i veprimtarive prodhuese, luftërat civile, institucionet e dobëta dhe Dutch Disease (efekti që shkakton mbi vlerësimin e kursit të këmbimit rritja e prurjeve valutore nga rritjet e eksporteve të burimeve, shkatërron konkurrueshmërinë e eksportit të produkteve të manufakturës dhe shërbimeve).

Ekonomistët kanë zbuluar, gjithashtu, dhe efektet e varësisë historike (path-dependence) në zhvillimin e vendit. Sigurisht, kjo shkon kundër ekonomiksit klasik, ku rezultati i zhvillimit të një vendi ka një arsye precize, të saktë, madje, dhe të kuantifikueshme, dhe ku nuk ka vend për pasigurinë. Një ekonomist i Institutit Santa Fe, Brian Arthur shkruan se shansi, fati, i shoqëruar me një reagim pozitiv, më tepër se superioriteti teknologjik, do të përcaktojë superioritetin e zhvillimit ekonomik të një vendi. Shpjegimi i tij ndjek, pak a shumë, logjikën e lojës së roletës – suksesi i një nate më parë nuk i rrit shanset e suksesit edhe për të nesërmen. Ndoshta, kjo është një arsye edhe se përse modelet ekonometrike, që synojnë të shpjegojnë zhvillimin ekonomik (kujtojmë ekonomistë të mëdhenj si Walras, Debru dhe Samuelson), kanë dështuar të na japin një përgjigje të saktë. Në modelimet që aplikojnë parimet e teorisë neoklasike, efektet e varësisë historike janë studiuar edhe për ekonomitë në tranzicion, ku kushtet fillestare të tranzicionit duket se kanë qenë një faktorë përcaktues në suksesin e reformave të stabilizimit dhe të të gjithë tranzicionit. Vendet që kanë pasur një trashëgimi më të fortë zhvillimi dhe një bazë më të zhvilluar ekonomike, kanë pasur një rritje më të fortë dhe konvergencë më të shpejtë me

vendet e zhvilluara. Megjithatë, gjetjet e teorive ekonomike janë jo në koherencë mes tyre dhe studimet empirike, akoma nuk kanë një përgjigje konsensuale në këtë çështje. Është për këto arsye, që zhvillimi ekonomik i ngjan një “kutie të zezë”, ku është vështirë të penetrojë mendja njerëzore për të kuptuar lehtësisht shkakun e zhvillimit ose mos zhvillimit.

3. Cila është tipologjia e ekonomisë së sotme të vendit? Ndryshimet strukturore dhe diferencat sektoriale të produktivitetit

Ndryshimet më fundamentale që kanë ndodhur në tipologjinë e ekonomisë sonë gjatë këtyre viteve të tranzicionit janë: (a) kalimi nga një mjedis ekonomik industrial i dominuar, nga një numër kompanish të mëdha shtetërore (gigandomania), tek një mori firmash të vogla e të mesme (SME); (b) nga një strukturë ekonomike e dominuar nga aktivitete industriale, kryesisht të industrisë së rëndë, drejt një ekonomie të dominuar nga shërbimet dhe një industri kryesisht përpunuese; (c) nga një zhvillim ekonomik i udhëhequr dhe zbatuar nga shteti, tek një zhvillim që i nënshtrohet tërësisht veprimt të forcave të tregut.

Kur flasim për tipologjinë e sistemit të sotëm ekonomik të Shqipërisë, që karakterizohet nga një mori sipërmarrësish shumë të vegjël si dhe SME, nuk do hezitojmë ta cilësojmë si një ekonomi të sipërmarrjes së vogël private. Baumol (2007) na ka dhënë një përshkrim të detajuar të tipareve të llojeve të ndryshme të kapitalizimit – që nga ai shtetëror (i tipit aziatik), korporatist (europian), oligarkik (kapitalizmi rus), dhe ai i një kombinimi sipërmarrjesh të vogla dhe të mesme me një numër të vogël ndërmarrjesh të mëdha (amerikan), duke evidentuar edhe epërsinë e padiskutueshme të këtij të fundit. Kontributi i SME-ve në zhvillimin ekonomik dhe social të shoqërisë dhe epërsia e kësaj të fundit, tashmë janë të mirevidentuara nga literatura. Sidoqoftë, cili sistem ekonomik kapitalist i përshtatet më mirë një shoqërie, besoj se akoma mbetet një fushë e debatueshme. Por, edhe pse sipërmarrja private e vogël dhe e mesme mbetet një tipar shumë dominues i ekonomisë sonë, ndoshta, është e nevojshme të bëjmë një kualifikim të termit, sipërmarrës. Jean Baptise Say (i pari që e përdori këtë term), Schumpeter dhe Drucker me sipërmarrës kuptojnë një person mospranues, një njeri që përmbys dhe çorganizon, që hedh poshtë. Pikërisht nga ky kuptim, Schumpeter nxori termin “shkatërrim krijues”. “Ekuilibri dinamik i krijuar nga sipërmarrja inovative, më shumë se sa ekuilibri dhe optimizimi, shkruan Drucker, është normë për një ekonomi të shëndetshme dhe realiteti bazë për teorinë dhe praktikën ekonomike”. Ndërsa, ajo që në kuptimin e përditshëm, ne shpesh i referohemi si ‘sipërmarrës’ janë thjeshtë biznesmen replikativ, biznesmen që bëjnë të njëjtën gjë që bëjnë të tjerët dhe që gjenden me shumicë në çdo ekonomi kapitaliste, biznesmen në kuptimin që e gjejmë shpesh në përshkrimet e shkrintarit (ekonomist) të famshëm anglez, të shekullit të 18-të, Richard Cantillon. Siç e theksuam tashmë, këto sipërmarrës në kuptimin “Cantillon” luajnë një rol fundamental në jetën ekonomike dhe sociale të vendit. Por, a është kjo e mjaftueshme për një ekonomi që kërkon të rritet me ritme më të larta se ekonomitë e vendeve të tjera të kontinentit, në mënyrë që të kapërcejë prapambetjen dhe të realizojë konvergjencën në treguesit real të zhvillimit? Përgjigja është “jo”. Performanca e një firme varet para së gjithash nga aftësitë e saj për inovacion; nga aftësitë e menaxherëve për të orientuar investimet e saj, trajnimi punëtorëve, marketingu, R&D etj. Zhvillimi ekonomik nënkupton transformim strukturor, tipikisht nga aktivitete me produktivitet të ulët në aktivitete me produktivitet të lartë, të cilat mbështeten nga inovacioni që sjellin sipërmarrësit inovator.

Duke gjykuar mbi të dhënat e një studimi të Bankës Botërore (2009) mbi gjendjen e konkurrueshmërisë së ekonomisë, mund të përdorim disa tregues të studimit për të portretizuar

sipërmarrësin lokal. Firmat shqiptare kanë një nivel shumë të ulët të përdorimit të ICT (web pages dhe e-mails) në praktikën e tyre të biznesit, qoftë për të kontaktuar furnitorët dhe klientët e tyre. Vetëm 37% e firmave kanë faqe interneti, krahasuar me 86% që është niveli mesatar për CEE-5. Po kështu, megjithëse shkalla e edukimit të forcës punëtore është problematike (e tillë rezulton në të gjithë vëzhgimet e tregut të punës), një përqindje shumë e vogël e firmave, (20% e tyre ofrojnë trajnim, krahasuar me 80% në Sllovaki, apo 47% në Bosnje). Trajnimi, duket se është një shërbim që ofrohet kryesisht nga sektori publik, pasi numri i punëtorëve që marrin trajnim është rreth 51.4%, i njëjtë edhe me vendet e tjera të rajonit (Kroacia – 52%, Bullgaria – 63% etj.). Pavarësisht se studimi është relativisht i hershëm, dëshmitë empirike nga diskutimet me sipërmarrësit dëshmojnë, se kjo problematikë vazhdon të mbetet shqetësuese. Sipas të dhënave më të fundit të Bankës Botërore (2015), të punësuarit në sektorin privat jobujqësor kanë një nivel shumë të ulët arsimor, duke dëshmuar edhe një shkallë të ulët të teknologjisë që aplikojnë firmat shqiptare. Nga ana tjetër, më shumë se 83% e të punësuarve në sektorin e shërbimeve janë me arsim të lartë universitar. Edhe kjo është dëshmi e qartë e treguesve shumë të dobët të cilësisë së punësimit në ekonominë e vendit.

Në përgjithësi, firmat kanë pak njohuri për transferimin e teknologjisë dhe nuk kanë investuar në ekspertizë dhe shërbime konsulence, duke operuar kështu në nivele të ulëta të produktivitetit. Sipas një case study të këtij raporti, një firmë që kishte përdorur konsulencën e huaj, kishte arritur të dyfishonte produktivitetin brenda më pak se një muaji. Megjithatë, përdorimi i shërbimeve të konsulencës akoma mbetet një rrallësi. Shqipëria e ka përmirësuar relativisht pozicionin e vet konkurrencial në World Competitiveness Report. Nga vendi i 108 në vitin 2008-9, është rritur në vend të 96 në vitin 2009-10. Por renditja mbetet e pa favroshme krahasuar me vendet e rajonit, dhe për më tepër, ajo është shumë më e përkeqësuar në faktorët që përcaktojnë inovacionin dhe sofistikimin e biznesit (në vendin e 121). Megjithatë, treguesit e inovacionit dhe prezantimit të produkteve të reja janë inkurajuese. Rreth 59% e firmave të intervistuar, kanë prezantuar produkte të reja gjatë tre viteve të fundit, tregues ky më i lartë se ai i vendeve të tjera të rajonit (Bullgaria – 50%, Rumania – 33%). I tillë është dhe treguesi i përmirësimit të produkteve ekzistuese, veçanërisht i spikatur në fabrikimin e metaleve edhe aktivitetet e tjera përpunuese. Treguesit e inovacionit, përgjithësisht janë më të larta midis firmave të huaja, apo aty ku janë në joint ventures me partner të huaj, si dhe në aktivitetet e eksportit.

Një tjetër element i rëndësishëm në përcaktimin e tipologjisë së ekonomisë, janë edhe ndryshimet strukturore që kanë ndodhur në ekonomi gjatë këtyre viteve. Dhënia e një përgjigje mbi natyrën dhe intensitetin e ndryshimit në strukturën e prodhimit, do të kërkonte të zhvillonim modele të tipit input-output si nga kërkesa dhe nga oferta, që për shkak të mungesës së të dhënave bëhet një ndërmarrje e pamundur. Më poshtë po paraqesim ndryshimet strukturore të ekonomisë, si dhe ritmet e krijimit të bizneseve sipas natyrës së aktiviteteve ekonomike, me një interpretim të thjeshtëzuar të treguesve statistikor.

Së pari, dinamikat e krijimit të firmave të reja kanë pasur një normë të lartë, duke bërë që stoku i firmave brenda një dekade pothuajse të dyfishohet.

TABELA 1: DINAMIKA E STOKUT TË NDËRMARRJEVE PRIVATE
SIPAS MADHËSISË DHE SEKTORËVE

		Ndërmarrje Aktive									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Gjithsej	Gjithsej	62162	73672	80077	94533	94953	103038	109039	106837	111083	112537
	1-4 të punësuar	56744	67159	71853	86373	85621	92798	97836	95520	99782	101025

	5-9 të punësuar	2571	3080	3973	3939	4640	5018	5194	5636	5235	5387
	10-49 të punësuar	2048	2477	3214	3231	3647	4078	4744	4439	4660	4647
	50+ të punësuar	799	956	1037	990	1045	1144	1265	1242	1406	1478
I.Prodhuesit e të mirave	Gjithsej	10019	11732	12664	14775	14502	16049	17099	16413	16842	16989
	1-4 të punësuar	7695	8944	9232	11289	10753	12198	12991	12592	13071	13273
	5-9 të punësuar	968	1127	1493	1634	1807	1791	1717	1718	1565	1603
	10-49 të punësuar	1030	1236	1499	1460	1539	1649	1923	1650	1681	1562
	50+ të punësuar	326	425	440	392	403	411	468	453	525	551
II.Prodhuesit e shërbimeve	Gjithsej	52143	61940	67413	79758	80451	86989	91940	90424	94241	95548
	1-4 të punësuar	49049	58215	62621	75084	74868	80600	84845	82928	86711	87752
	5-9 të punësuar	1603	1953	2480	2305	2833	3227	3477	3918	3670	3784
	10-49 të punësuar	1018	1241	1715	1771	2108	2429	2821	2789	2979	3085
	50+ të punësuar	473	531	597	598	642	733	797	789	881	927

Burimi: INSTAT, të dhënat nga internet www.instat.gov.al

Në veçanti ritme më dinamike kanë pasur sektorët e bujqësisë, shërbimeve dhe restoranteve, ku numri i firmave që kanë hyrë në biznes është rritur me një ritëm më të lartë se ritmi mesatar i krijimit të shoqërive. Po ashtu, ritme më të larta rritjeje janë shënuar në fashën e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, ndërsa rritja e ndërmarrjeve të mëdha ka qenë më modeste. Duket, se brenda një dekade kemi një shëndoshje të mikrobizneseve dhe kalimin e tyre në një status më të avancuar, duke punësuar më shumë persona.

TABELA 2: RITMET E RITJES SË NDËRMARRJEVE TË KRIJUARA NË PERIUdhËN 2005-2014, %

Gjithsej	Gjithsej	81%	
	1-4 të punësuar	78%	
	5-9 të punësuar	110%	
	10-49 të punësuar	127%	
	50+ të punësuar	85%	
I. Prodhuesit e të mirave	Gjithsej	70%	
	1-4 të punësuar	72%	
	5-9 të punësuar	66%	
	10-49 të punësuar	52%	
	50+ të punësuar	69%	
II.Prodhuesit e shërbimeve	Gjithsej	83%	
	1-4 të punësuar	79%	
	5-9 të punësuar	136%	
	10-49 të punësuar	203%	
	50+ të punësuar	96%	

Burimi: INSTAT, llogaritur më të dhënat e tabelës 1.

Shpërndarja e firmave tregon për një dominim të mikrondërmarrjeve, të cilat kanë shfaqur një intensitet prej 37.5 firma për 1000 banorë, ndërkohë që SME dhe ndërmarrjet e mëdha kanë ruajtur ritme shumë të ulëta. Ndërmarrjet e mëdha kanë një intensitet prej 0.5 ndërmarrjesh me 1000 banorë. Dominimi i mikrondërmarrjeve ka qenë një faktor konstant përgjatë gjithë tranzicionit dhe ka reflektuar strukturën e ekonomisë që kaloi në procesin e ndarjes së ndërmarrjeve të mëdha, dhe ku iniciativa private, është kufizuar nga oferta e kapitalit, ndërsa mikrondërmarrjet lulëzuan për shkak të kostove të ulëta të hyrjes në treg (Xhepa, Agolli, 2004).

Struktura e sipërmarrjes, %			
		2005	2014
Gjithsej	Gjithsej		
	1-4 të punësuar	91%	90%
	5-9 të punësuar	4%	5%
	10-49 të punësuar	3%	4%
	50+ të punësuar	1%	1%
I. Prodhuesit e të mirave	Gjithsej		
	1-4 të punësuar	77%	78%
	5-9 të punësuar	10%	9%
	10-49 të punësuar	10%	9%
	50+ të punësuar	3%	3%
II. Prodhuesit e shërbimeve	Gjithsej		
	1-4 të punësuar	94%	92%
	5-9 të punësuar	3%	4%
	10-49 të punësuar	2%	3%
	50+ të punësuar	1%	1%

Burimi: INSTAT, repertori i ndërmarrjeve

Jeta ekonomike e vendit dominohet nga një mori firmash shqiptare, ku pesha e firmave të huaja mbetet minore, veçanërisht në sektorët e shërbimeve. Duket se pesha më e madhe e firmave të huaja është në sektorin e prodhimit, veçanërisht, në ato të eksportit. Dominimi i mikrondërmarrjeve dhe bizneseve familjare, pesha e lartë e sektorit të shërbimeve në strukturën e sipërmarrjes dhe të prodhimit kombëtar në tërësi, janë dëshmi të mungesës së zhvillimit industrial dhe sofistikimit teknologjik të vendit. Edhe pse në shumë analiza, rritja e peshës së shërbimeve në strukturën e prodhimit ekonomik të vendit konsiderohet si tregues i konvergjençës ekonomike me ekonominë e përparuar, në fakt, kjo strukturë e deformuar është, thjesht, tregues i mungesës së zhvillimit të sektorit të prodhimit dhe manufakturës. Rritja e peshës së shërbimeve në strukturën ekonomike, në vendet e zhvilluara lidhet me ndryshimin në strukturën e shpenzimeve të familjeve: sa më shumë rriten të ardhurat, aq më shumë rritet kërkesa për shërbime dhe produkte luksi. Kjo tipologji e strukturës së shpenzimeve familjare nuk gjendet në vendet në zhvillim, siç është rasti i Shqipërisë, ku pesha kryesore e të ardhurave shpenzohet në mallra bazike. Duke konkluduar, duket se ndryshimet madhore të tipologjisë së ekonomisë së vendit, të kalimit nga gjigandomania në mikrondërmarrjet, janë një tregues

i qartë dhe domethënës i dështimeve të të dy tipeve të politikave të zbatuara në vend: asaj të ndërhyrjes shtetërore dhe liberalizmit neoklasik. Është evidente, se ndërsa modeli i parë çoi drejt përdorimit krejtësisht joefektiv të burimeve ekonomike dhe, për pasojë, drejt falimentimit të plotë të ekonomisë, modeli i dytë duket se ka mbetur në një ngërç, ku vetëm forcat e tregut duken të paafta të realizojnë atë miks të nevojshëm të sipërmarrjes, burimeve ekonomike dhe politikave publike, që do ta zhvendosnin ekonominë drejt një trajektoreje të re zhvillimi dhe modernizimi.

4. Nevoja për një rikonceptim formal të politikave të zhvillimit të ardhshëm industrial të vendit

Pra, për të lëvizur nga stadi i tanishëm i ekonomisë, në një stad (apo ekuilibër) të ri më të lartë, është e nevojshme të krijojmë një reformim të sistemit ekzistues të politikave dhe institucioneve, me synim që të arrijmë në një ekonomi kompetitive, sipërmarrëse, me elementët që nënvizuar më lart. Është, pra, koha për një konceptim të ri, formal, të politikave industriale, që qëndrojnë në një ekuidistancë të teorisë neoklasike dhe ndërhyrjes shtetërore. Kjo është një sipërmarrje e vështirë, jo thjesht në planin teorik dhe ideologjik, por në rrafshin praktik, për shkak të rolit thelbësor që luajnë kultura, trashëgimia, gjendja e institucioneve dhe vlerësimi që ka shoqëria për to etj. Sfida është të dizenojmë një kuadër institucional, që të jetë i përshtatshëm t'i jap zgjidhje “dështimeve të tregut” dhe, njëherësh, të jetë “market friendly”, për më tepër, larg mundësive për korruptimin e burokracisë dhe të vetë sistemit ekonomik. Çështja mund të shtrohej: a mundemi të zhvillojmë një kuadër politikash publike që të jenë komplementare me forcat e tregut, pra, të mos shkaktojnë deformime të tregut (market distortions); politika që përshpejtojnë zhvillimin ekonomik duke i fuqizuar efektet alokative të burimeve ekonomike dhe të produktivitetit të faktorëve të prodhimit? Qasja tradicionale e politikës industriale ka qenë: identifikoi barrierat dhe eksternalitetet dhe dizenoj politika publike të adresimit të tyre. Procesi i specializimit, krijon një shfrytëzim më të mirë të burimeve dhe shndërrohet në një forcë zhvillimore. Por, evidencat na tregojnë, se ndërsa vendet zhvillohen më shumë ekonomikisht, prodhimi dhe punësimi tentojnë të jenë më pak të koncentruara sektorialisht (Inbs, 2003). Vetëm pasi vendi ka arritur një nivel të ardhurash të përafërta me Irlandën, atëherë prodhimi tenton të shkojë drejt koncentrimit. Ky lloji diversifikimi në procesin e zhvillimit, siç vëren Rodrik, shkon kundër logjikës së specializimit, që buron nga teoria e avantazheve krahasuese. Është specializimi ai që çliron burimet ekonomike, duke i kanalizuar drejt përdorimit më eficient të tyre. Klinger dhe Lederman (2004) nënvizojnë sërish këtë tezë me shifrat e eksporteve, ku vërejnë se numri i produkteve të reja të eksportit në raport me të ardhurat kanë formën e kurbës në formë U.

Problemi klasik i koordinimit në vendet me të ardhura të ulëta është i pranishëm. Zhvillimi i një produkti të ri (jo në kuptimin e inovacionit, por të imitimit të të njëjtit produkt që zhvillohet në një vend tjetër) në vend, do të kërkonte prezencën e industrive të lidhura (shërbimet infrastrukturore – rrugë, energji, telekomunikacion, ofruet inputesh etj.), të cilat nuk mund të ofrohen nga investitorë privat, për aq kohë sa nuk ka një numër operatorësh të mjaftueshëm. Pra, këto investime upstream dhe downstream kërkojnë ndërhyrjen e qeverive. Parqet industriale dhe clusters janë një mënyrë për të adresuar në minimumin e investimeve publike problemin e koordinimit. Eksperiencia shqiptare në këtë drejtim është një dështim i plotë. Një sërë iniciativash të ndërmarra që në vitin 1996 dhe të restauruara në vitin 2007, nuk njohën as edhe një sukses modest. Qeveria aktuale ka sërish një ambicie të zhvillojë parqet

industriale dhe zonat ekonomike, por mbetet të shihet, nëse kjo do të jetë një platformë reale veprimi dhe jo thjesht një tjetër temë retorike politike.

Problemi i dytë që ndeshin investitorët, në zhvillimin e produkteve të reja është ai i informacionit. Si mund të dimë ex-ante që zhvillimi i një produkti do të jetë fitimprurës? Eksperimentimi nga sektori privat në kushtet e një pasigurie të tillë, do të krijonte përfitime të mëdha sociale, nëse projekti do të rezultonte i suksesshëm, por do të krijonte humbje të mëdha private nëse ai dështon. Çështja pra shtrohet që a mundemi të dizenojmë mekanizma publike, që të inkurajojnë marrjen e riskut nga sektori privat, por dhe të ndikojmë në zbutjen e këtij risku me ndërhyrje shtetërore? Sigurisht që dëmtimi moral (moral hazard) do të ishte i pranishëm dhe kriza aziatike dëshmoi, se risqet e politikave të tilla janë shumë të mëdha dhe të dëmshme. Tejkalimi i këtyre dështimeve të tregut kërkon, bazuar edhe në eksperiencat e vendeve të tjera, një rol aktiv të shtetit. Problemi themelor në këtë rast është të gjendet një kornizë e përshtatshme institucionale, që edhe të ketë si tipar të vetin ndërveprimin me sektorin privat në procesin e formulimit të politikave, por edhe të ruajë ekuidistancën e burokracisë dhe të ruajë atë nga prirjet dhe praktikatat korruptive. Një sfidë e tillë, për një shoqëri, ku fenomeni i korrupsionit shihet si endemik siç është rasti i Shqipërisë, më duket se mbetet një sfidë e pazgjidhshme, të paktën, kur bëhet fjalë për të shenjestruar first-best policies. Ajo çfarë ka rëndësi, nënvizon Rodrik (2004), “është edhe procesi, po aq sa dhe rezultati i politikës”.

Receta politike standarde që rekomandon eksperiencia dhe teoria ekonomike liston disa masa të tilla si:

1. Subvencionim i kostove të “vetë-zbulimit”
2. Zhvillim i mekanizmave financiar për investimet me risk të lartë (p.sh., garanci publike për investimet me afat të gjatë);
3. Koordinimi i eksternaliteteve, nëpërmjet krijimit të Këshillave të Zhvillimit apo forumeve publik-privat të konsultimit, duke garantuar transparencën dhe përgjegjshmërinë e agjencive ekzekutive zbatuese;
4. R&D me fonde publike
5. Subvencionim i trajnimit të fuqisë punëtore,
6. Inkurajim i riatdhesimit të emigrantëve

5. Konkluzione

Struktura e ekonomisë sonë dhe niveli i sipërmarrjes private nuk japin shenja optimiste për të ardhmen e saj. Konsolidimi i sipërmarrjes, kombinimi i një miksi më të përshtatshëm, midis ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme dhe një numri optimal sipërmarrjesh të mëdha, janë më rëndësi thelbësore për të rritur inovacionin dhe produktivitetin e ekonomisë. Nga ana tjetër, kjo është kritike edhe për të modernizuar teknologjikisht, sektorin prodhues. Nevoja për politika aktive publike në këtë drejtim është një domosdoshmëri. Shmangia e “deformimeve të tregut” janë prerekuizita në llojin e politikave që duhen zbatuar dhe në proceset që ndiqen në hartimin dhe zbatimin e politikave të tilla.

Bibliografia

Arthur, W. B., Durlauf, S. N., & Lane, D. (1997). *The Economy As An Evolving Complex System II*. Boulder: Westview Press.

- Barlett, W. (2001, Shtator). SME development policies in different stages of transition. *Economic Policy in Transitional Economies*, 11(3), 197-204.
- Baumol, W.J., Litan, R. E., & Schramm, C. J. (2009). *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*. Yale University Press.
- Chirot, D. (1989). *The Origins of Backwardness in Eastern Europe: Economics and Politics nga the Middle Ages Until the Early Twentieth Century*. Los Angeles: University of California Press.
- Drucker, P. F. (1969). *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. New York: Harper & Row.
- Frankel, J. A. (2010, Shkurt). *The Natural Resource Curse: A Survey*. Working Paper Series(rwp10-005).
- Hayek, F. (1973). *Law, Legislation and Liberty: Rules and Order (Vol. 1)*. Chicago: Chicago University Press.
- Imbs, J., & Wacziarg, R. (2003, Mars). *Stages of Diversification*. *American Economic Review*, 93(1).
- Klinger, B., & Lederman, D. (2004). *Discovery and development : an empirical exploration of "new" products*. Policy research working paper(3450).
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olsen, M. (2000). *Power And Prosperity: Outgrowing Communist And Capitalist Dictatorships*. New York: Basic Books.
- Porta, R. L., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2007). *The Economic Consequences of Legal Origins*. NBER Working Paper(1308), Nëntor.
- Rodrik, D. (2003). *In Search of Prosperity: Analytic Narratives on Economic Growth*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rodrik, D. (2004, Nëntor). *Industrial Policy for the Twenty-First Century*. CEPR Discussion Papers(4767).
- World Bank. (2009). *Albania - Building competitiveness*. Nr.47866, World Bank, Washington DC.
- Xhepa, S., & Agolli, M. (2004). *Small and Medium-Sizes Enterprises Development Albania*. Western Balkans Publications. European Institute.